

WYZWANIA NAUKOWE PORADZIECKIEJ AZJI CENTRALNEJ

– projekt badaczek z UJ w Republice Tadżykistanu

Choć od upadku Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich upłynęło ćwierć wieku, to wiedza o byłych republikach radzieckich w Azji Centralnej nie została znacząco poszerzona, zwłaszcza w obszarze analiz kulturoznawczych. Nowe światło na zachodzące tam zmiany kulturowe rzucają badania realizowane w Katedrze Porównawczych Studiów Cywilizacji UJ.

Poradziecka Azja Centralna obejmuje pięć współczesnych państw: Turkmenistan, Uzbekistan, Kazachstan, Kirgistan i Tadżykistan. Kraje te powstały w wyniku rozpadu radzieckiego imperium, ogłaszając deklaracje niepodległości i stając się suwerennymi republikami. Region ten wciąż pozostaje trudno dostępny dla badaczy, z których większość dysponuje

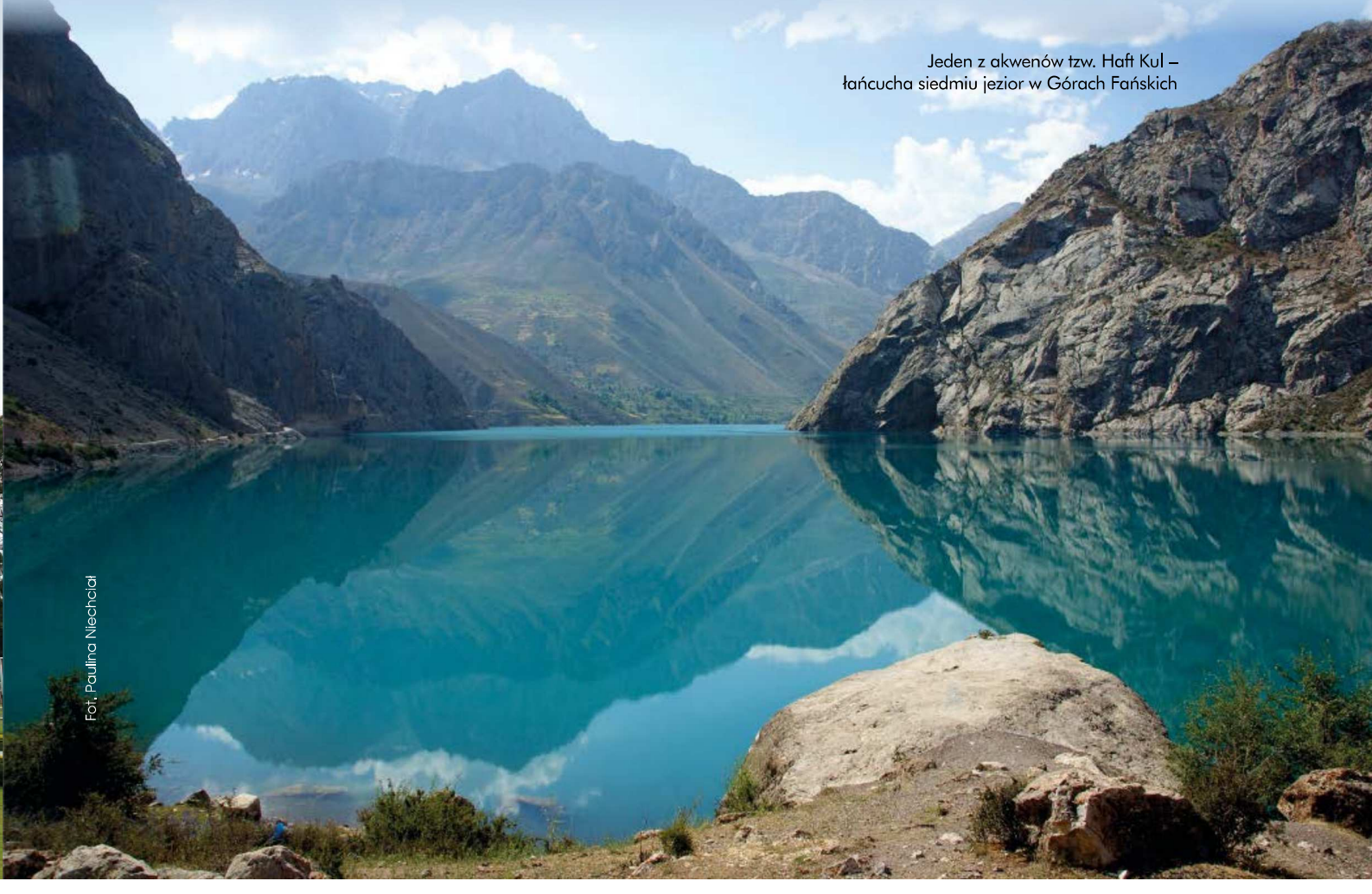
tylko znajomością rosyjskiego, a nie dominujących na tych obszarach języków. – *Nasz projekt, dzięki naszym zróżnicowanym kompetencjom kulturoznawczym i językowym, w tym mojej znajomości języka tadżyckiego oraz doświadczeniom badawczym w regionie – w nowatorski sposób przybliży swoiste „wojny kulturowe”, towarzyszące formowaniu się niepodległego Tadżykistanu – tłumaczy dr Paulina Niechciał, kierownik projektu.*

Rozluźnienie centralnej kontroli Moskwy i liberalizacja życia politycznego zgodnie z wprowadzoną przez Michała Gorbaczowa polityką pieriestrojki sprawiły, że i na terenie Tadżykistanu – najmniejszej i najbiedniejszej z centralnoazjatyckich republik – zaczęły pojawiać się grupy stojące w opozycji

do komunistycznego rządu. Promowane przez nie nowe idee były związane zarówno z demokratyzacją i liberalizacją życia publicznego, jak i promowały odrodzenie wartości narodowych i muzułmańskich. Brak zgody co do wizji niepodległego Tadżykistanu doprowadził w 1992 roku do wojny domowej pomiędzy – jak się w uproszczeniu przyjmuje – stroną postkomunistyczną a muzułmańską, trwającej formalnie do 1997 roku, ale której echa w tadżyckiej polityce słyszane są do dzisiaj.

Punktem wyjścia prowadzonych badań było założenie, że wojna to nie tylko walka zbrojna, ale również konflikt w obszarze kultury, gdzie ścierają się różne ideały społeczne, wizje powojennego ładu, symbole czy wartości, za które warto walczyć

Jeden z akwenów tzw. Haft Kul –
łańcucha siedmiu jezior w Górach Fańskich

Ozdobne kolumny w Duszanbe, wzorowane na architekturze irańskiego Persepolis

i umierać. Naszym celem stała się analiza kulturowych strategii i ich dynamiki na tle toczącego się w tym okresie konfliktu. Przypadek ten wydał się nam bardzo ważny i ciekawy – w tadżyckiej wojnie domowej zaangażowane strony walczyły o władzę w obszarze wspólnej kultury, odmiennie niż w przypadku wielu wojen domowych, opartych na różnicach etniczno-narodowych – wyjaśnia dr Elżbieta Olzacka, spe-

cializująca się między innymi w badaniach wojen z perspektywy kulturowej. – Co więcej, kraj ten jest szczególnie ciekawy na tle regionu, ponieważ tylko tam język państwowy należy do grupy języków irańskich, a Tadżycy w swoim dyskursie tożsamościowym odwołują się do poczucia wspólnoty ze światem kultury perskojęzycznej, czyli Iranem czy Afganistanem – dodaje dr Paulina Niechciał.

Analiza pokazała, że mimo istnienia przeciwstawnych nurtów w tadżyckiej polityce, dążących do ustanowienia określonych struktur państwowych, niekoniernie opierały się one na sprzecznych wartościach. Rządzący postkomuniści podkreślali w swoich publikacjach rolę islamu jako istotnego elementu tadżyckiej narodowej tożsamości, z kolei opozycyjni działacze frakcji demokratycznej i muzułmańskiej nie byli w stanie uwolnić się od języka komunistycznej propagandy oraz posługiwania się ideologicznymi kliszami i sloganami.

Badania zostały oparte na wywiadach z ekspertami, które pozwoliły lepiej zrozumieć zarówno sam przebieg konfliktu, jak i jego kulturowe realia, a także na analizie prasy z tamtego okresu. Artykuły w gazetach to istotna płaszczyzna do badania procesów kulturowych, gdyż szczególnie w początkach lat 90. XX wieku prasa tadżycka była ważnym narzędziem walki o wartości, wizje nowego państwa oraz jego kultury, języka i perspektyw

Fot. Paulina Niechciał

Wierni przed meczetem Maulana Jakuba Czarchi w Duszanbe

rozwoju. Panująca wówczas atmosfera otwartości i wolności słowa nie przez wszystkich jest jednak oceniana pozytywnie – w Tadżykistanie do dzisiaj pokutuje opinia, że winnymi wojny domowej byli dziennikarze, którzy rozpalili wrogość w społeczeństwie, manipulując opinią publiczną. Efektem tych przekonań były prześladowania i liczne morderstwa osób związanych z prasą, do których dochodziło również po zakończeniu wojny. Kontrowersyjność tematu sprawiła, że niezwykle trudno było zebrać materiały do analizy.

Warto podkreślić wkład tego projektu w rozwój nauki. Dzięki jego interdyscyplinarnemu charakterowi – łączeniu perspektyw, wiedzy i narzędzi badawczych studiów kulturowych, etnologii, socjologii oraz orientalistyki – stanowi on ważny element studiów kulturoznawczych w Polsce. Co więcej, mimo że Tadżykistan – jako obszar perskojęzyczny – wchodzi w obszar zainteresowań iranistyki, badania zarówno polskich, jak i zagranicznych iranistów w tym zakresie są właściwie marginalne, szczególnie w odniesieniu do współczesności. Podobnie rzecz ma się ze studiami roszjawnawczymi czy postradzieckimi – tu również Tadżykistan jest obszarem naukowo zaniedbanym. Prowadzone badania stanowią znaczący

Dr Paulina Niechciał i dr Elżbieta Olzacka z żołnierzami przygotowującymi się do uroczystej parady w Duszanbe

przyczynek do poszerzenia empirycznie ugruntowanej wiedzy na temat roli kultury w przemianach politycznych po rozpadzie ZSRR. Poszerzają one ponadto stan wiedzy historycznej zarówno w odniesieniu do tadżyckiej wojny domowej, jak i rozwoju systemu prasowego w Tadżykistanie w okresie pieriestrojki oraz po upadku Związku Radzieckiego. Należy dodać, że zebrane materiały prasowe są dostępne

w stworzonym przez badaczki „Archiwum prasy tadżyckiej”, dostępnym poprzez stronę internetową Katedry (www.psc.uj.edu.pl).

Paulina Niechciał
Elżbieta Olzacka

*autorki są adiunktami
w Katedrze Porównawczych Studiów Cywilizacji UJ*

